

ARTUR HAMRYSZCZAK* – LUBLIN
HUBERT MAĆIK** – RZESZÓW

PARAFIA I KOŚCIOŁY W ABRAMOWICACH W XVIII-XIX WIEKU

Wprowadzenie

Zespół kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła w dawnych Abramowicach Kościelnych, przy obecnej ul. Głuskiej w Lublinie, stanowi istotny historyczny akcent dzisiejszej dzielnicy, a pierwotnie odrębnego zespołu osadniczego wsi Abramowic i miasteczka Głuska, świadczący o długiej, odrębnej i interesującej historii tych miejscowości. Bliskość Głuska, powoduje, że niejednokrotnie dzisiaj sami mieszkańcy dzielnicy określają kościół św. Jakuba jako „kościół w Głusku”, chociaż parafia abramowicka powstała niemal trzy wieki przed tym, jak Tomasz Głuski założył miasteczko od jego rodu nazwane Głuskiem.

Parafia w Abramowicach wzmiankowana jest po raz pierwszy w 1398 r., kiedy to dziedzic wsi, Sieciech, nadał nowo zbudowanemu kościołowi Św. Trójcy, Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba trzy wolne niezasiedlone łany gruntu¹. W skład parafii w średniowieczu wchodziły także sąsiednie wsie: Dominów, Skrzynice, Śmiłów (obecny Ćmiłów) oraz Wilczopole. Po lokacji miasteczka Głuska w 1687 r., także Głusk wszedł do parafii abramowickiej. W XIX wieku do tejże parafii przyłączono, z lubelskiej, Dziesiątą, Żabią Wolę oraz powstałe około połowy tego stulecia osady: Kalinówkę, Kliny i Kaleń². W XX stuleciu w części tych miejscowości powstały nowe parafie (m.in. w latach 1983-1986 parafia MB

* Artur Hamryszczak – dr historii; asystent naukowy w Ośrodku Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL; e-mail: artur.hamryszczak@kul.pl

** Hubert Macik – dr historii sztuki; adiunkt w Instytucie Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski; e-mail: hubertmacik@gmail.com

¹ S. Kuraś, *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego, Dzieje Lubelszczyzny*, t. III, Warszawa 1983, s. 23; J. Chachaj, *Blżej schizmatyków niż Krakowa... Archidiakoniat lubelski w XV i XVI wieku*, Lublin 2012, s. 263; tenże, *Abramowice od XIV do pocz. XVII wieku*, w: *Lublin. Historia dzielnicy w 700. rocznicę lokacji miasta*, red. D. Szulc, J. Chachaj, H. Macik, Lublin 2016, s. 11-12.

² *Atlas historyczny (achi)diecezji lubelskiej 1805-2010*, red. H. Gapski, Lublin 2011, s. 112 i 142-143.

Fatimskiej w Lublinie, parafia Św. Ducha w Ćmiłowie i parafia Narodzenia NMP w Wilczopolu. Parafia abramowicka obejmuje obecnie oprócz dzielnic Lublina: Abramowic i Głuska, także położone w gminie Głusk: Dominów i Wólkę Abramowicką.

Podobnie, jak wiele z parafii z terenu obecnej archidiecezji lubelskiej, parafia abramowicka nie doczekała się dotychczas pełnej, kompleksowej monografii historycznej, podobnie, jak szczegółowego opracowania nie doczekały się zachowane zabytki abramowickiej parafii, z kościołem św. Jakuba Apostoła na czele³.

Kościół i parafia abramowicka w opisach wizytacyjnych z XVIII wieku

Parafię w Abramowicach w XVIII wieku możemy poznać na podstawie wizytacji kanonicznych. Podczas wizytacji w 1748 r.⁴ przytoczono historię kościoła pw. św. Jakuba Większego Apostoła, wybudowanego w 1674 r., a konsekrowanego w dniu 12 września 1675 r.⁵ przez bpa krakowskiego Mikołaja Oborskiego. Wspomniano również, że pierwotnym wezwaniem świątyni był św. Jakub Większy, lecz później dodano także inne wezwania: Przemienienia Pańskiego, Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha BM⁶.

Prawo patronatu posiadali właściciele Abramowic. Pierwszym fundatorem kościoła był Sieciech, który w 1398 r. wystawił stosowny dokument dla wspomnianej świątyni. Oblata tego dokumentu z 1612 r. znajdowała się na zamku lubelskim. Kolejny drewniany kościół wystawił w 1674 r. swoim sumptem Jan Gniewosz, właściciel Abramowic⁷. Być może ten zapis w wizytacji nie jest do końca zgodny z prawdą. Według badań Wiesława Bondyry, fundatorem kościoła

³ Oczywiście abramowickie zabytki nie są anonimowe, występują w literaturze od roku 1899 (*Monografia ilustrowana kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskiem*, z. 1, red. K. Broniewski, A. Brykczyński i in., Warszawa 1899, s. 7-8, hasło poświęcone Abramowicom redaktorzy oparli na materiałach nadesłanych przez J.A. Wadowskiego), były też wzmiankowane w publikacjach katalogowych: *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. VIII, *Woj. Lubelskie*, z. 10, *Powiat lubelski*, opr. R. Brykowski i inni, Warszawa 1967, s. 1-3 oraz ostatnio *Zabytki sztuki w Polsce. Małopolska*, red. W. Bałus, D. Popp, (w serii: *Dehio – Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen*), Warszawa 2016, s. 813-814 (hasło opracowane przez K. Blaschke i M. Kurzeja). Neogotyckie obiekty dzwonnicy i kostnicy zostały omówione przez J. Żywickiego (J. Żywicki, *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*, Lublin 1998, s. 168), zaś rozbudowę kościoła dokonaną przez S. Szyllera omówiła skróto M. Omilanowska (M. Omilanowska, *Architekt Stefan Szyller 1857-1933*, Warszawa 2008, s. 349-350). Jednak poza bardzo szczegółowym opisem obu neogotyckich budowli przykościelnych w pracy J. Żywickiego, publikacje na ten temat są dość ogólne.

⁴ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL) Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, sygn. Rep. 60, A nr 103.

⁵ Podczas wizytacji w 1781 r. zapisano, że konsekracja kościoła w Abramowicach miała miejsce 21 września 1675 r. AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego w diecezji krakowskiej z lat 1781-1782, sygn. Rep. 60, A nr 105, s. 127.

⁶ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 336. Podczas następnej wizytacji w 1781 r. zapisano tylko pierwotne wezwanie św. Jakuba Większego, nie wspominając o pozostałych wezwaniach.

⁷ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 336.

nie był wspomniany Jan Gniewosz, który przebywał na stałe w swych majątkach w województwie sandomierskim, a dobra abramowickie oddawał w dzierżawę lub zastaw. Właściwym fundatorem najprawdopodobniej był Samuel Gruja, ówczesny obligatoryjny posesor majątku abramowickiego. Natomiast przeważającą część funduszy na budowę świątyni przeznaczył w swoim testamencie w 1646 r. ojciec Jana Gniewosza, Mikołaj⁸.

Podczas wizytacji w 1748 r. stwierdzono, że budynek kościoła był zupełnie zgniły. Wspomniano, że świątynia była niedawno remontowana, gdyż nie nadawała się już do użytku. Naprawy wymagała dzwonnica, w której wisiały dwa dzwony: mały i duży. W kościele znajdowały się dwa wejścia: główne i boczne, od strony plebanii. Na dachu świątyni znajdowała się sygnaturka, w której zawieszono mały dzwon. Obok wielkiego ołtarza były umieszczone dwa duże okna. W kościele znajdowało się 14 ławek, w tym dwie w prezbiterium oraz pozytyw⁹.

W kościele były trzy ołtarze. Wielki ołtarz pw. Przemienienia Pańskiego, był stary i pozłacany. Ołtarz kolatorski po stronie Ewangelii¹⁰ miał wezwanie Najświętszej Marii Panny, a ołtarz po stronie Epistoły¹¹ – św. Antoniego Padewskiego¹². W świątyni znajdowały się następujące obrazy: NMP Wniebowziętej, św. Katarzyny Sienieńskiej w czarnych ramach na miedzianej blasze „rzymskiego malowania, dość piękny i kosztowny”, NMP trzymającej Dzieciątka Jezus na prawej ręce, w ramach oraz przy wielkim ołtarzu obrazy: Zbawiciela i NMP. Na środku kościoła (na belce tęczowej?) znajdował się krzyż z wizerunkiem Ukrzyżowanego Jezusa. Nadto w zakrystii znajdowała się rzeźba przedstawiająca NMP trzymającą Dzieciątka Jezus¹³.

Plebania abramowicka była już wówczas budynkiem murowanym, pokrytym słomą (strzechą). Została wybudowana w latach 1727-1728 przez ówczesnego plebana abramowickiego ks. Pawła Krynickiego¹⁴. Składała się z sieni, dwóch izb równej wielkości i szerokości oraz alkierza. W jednej izbie był piec kaflowy, natomiast w drugiej pleban dopiero nakazał wybudować taki piec. Drzwi z zam-

⁸ W. Bondyra, *Abramowice od I. poł. XVII do końca XVIII w.*, w: *Lublin. Historia dzielnic w 700. rocznicę lokacji miasta*, red. D. Szulc, J. Chachaj, H. Mącik, Lublin 2016, s. 20-21.

⁹ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 336.

¹⁰ Lewa strona ołtarza. Przed Soborem Watykańskim II, kapłan z tej strony odczytywał Ewangelię. *Orientacja (Conversi ad Dominum)*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1132.

¹¹ Prawa strona ołtarza. Przed Soborem Watykańskim II, kapłan z tej strony czytał Listy Apostolskie. Tamże, s. 1132.

¹² AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 336.

¹³ Tamże, k. 337. Prawdopodobnie mowa tu o krucyfiksie, datowanym na 2 połowę XVII wieku (*Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, s. 2), który dziś znajduje się w ołtarzu bocznym, w południowym ramieniu transeptu.

¹⁴ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, s. 337; J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 173; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, s. 3.

kami w plebanii były w dobrym stanie, jednak niektóre okna z kratami wymagały naprawy¹⁵.

Do budynków gospodarczych parafii należała niewielka obora kryta słomą, składająca się z dwóch stajni: dla wołów i koni. Przy oborze znajdował się niewielki chlewik. Dla bydła i gęsi przeznaczone były dwa inne chlewiki. W budynkach tych trzymano parę roboczych koni, klacz ze źrebkiem, parę wołów, krowę z cielęciem, małego byka, dwie świnie i osiem gęsi¹⁶.

Stodoła znajdowała się w ogrodzie za drogą (czyli zapewne po wschodniej stronie drogi biegnącej z Lublina, ob. ul. Głuskiej¹⁷). Składała się z trzech niewielkich pomieszczeń. Przy niej były trzy szopy ustawione w czworobok, do przechowywania słomy. Poszycie stodoły jak i szop, wymagało naprawy¹⁸.

Do plebana należał „Pszczelnik” czyli miejsce ustawienia 6 uli. Pasieka była większa, ale po śmierci poprzedniego plebana Stanisława Wasilewskiego, jego krewni zabrali część pni do Wilczopola. Sad owocowy był zaniedbany: drzewa „powysychały i powymarzały”. Dlatego też pleban zamierzał nasadzić nowe drzewa. Obok sadu znajdowała się sadzawka, o powierzchni kilku sążni, w której jednak „ryby nie chcą się konserwować”¹⁹.

Do parafii Abramowickiej należały wsie: Abramowice, Dominow Wioska (Dominów), Smiłów (Śmiłów), Wilczopole, Skrzynice (Skrzynnice), Dziesiąta oraz miasteczko (*oppidum*) Głusk²⁰.

¹⁵ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 337-337v.

¹⁶ Tamże, k. 337v.

¹⁷ W takiej lokalizacji, na południe od cmentarza grzebalnego, zespół dużych zabudowań gospodarczych został zaznaczony na wykonanej w latach 1801-1804 austriackiej mapie wojskowej, tzw. mapie Heldensfelda (*Karte von Westgalizien*, przechowywana w Kriegsarchiv w Wiedniu, sect. 195), sporządzonej w skali 1:28 800; mapa dostępna on-line: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/> (dostęp: 12.05.2017).

¹⁸ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 337v.

¹⁹ Tamże. Prawdopodobnie chodzi tutaj o nieistniejący dziś staw, jaki znajdował się na niewielkim potoku, uchodzącym do Czerniejówki na południe od kościoła. Dolina, w której znajdował się ten staw, wyznaczała granicę między Abramowicami Kościelnymi a Głuskiem. Staw funkcjonował do początku XIX wieku (widoczny jest na tzw. mapie Heldensfelda, sect. 195; mapa dostępna on-line: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/> (dostęp: 12.05.2017)). Jego powstanie kilka wieków wcześniej można łączyć z nadaniem Sieciecha, właściciela Abramowic i jego żony Dzierśławy, którzy w 1412 r. darowali abramowickiemu kościołowi, z przeznaczeniem na urządzenie stawu, miejsce określone jako *Kawejdol*, położone po lewej stronie drogi z Lublina do Szczebreszyna (Kuraś, *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, s. 23; Chachaj, *Abramowice od XIV do pocz. XVII wieku*, s. 12).

²⁰ AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 337v-338.

Plebanem, w źródle określanym jako opiekun (*curatus*), był Mateusz Łaczkowski (Łaczkowski)²¹, instytuowany na probostwo 13 lipca 1743 r.²²

Podczas wizytacji parafii w Abramowicach w 1781 r.²³ przypomniano, że drewniany kościół parafialny wybudowany w 1674 r., już podczas poprzedniej wizytacji w 1748 r. był opisany jako spróchniały i niezdalny do reparacji. Pomimo tego w 1767 r., po objęciu parafii przez nowego plebana, kościół został wyremontowany. Zakres prac nie był chyba zbyt wielki, skoro podczas wizytacji w 1781 r. zauważono, że spróchniałe były nie tylko ściany i dach kościoła, ale cały budynek zapadł się w ziemię, tak że nie nadawał się już do naprawy. Ponieważ zły stan kościoła utrzymywał się od kilkudziesięciu lat, pleban postanowił wybudować nową murowaną świątynię. W tym też celu w 1780 r. postawił na własny koszt dwa murowane piece do wypalania cegły i wapna oraz szopę w której wyrabiano wspomniane materiały budowlane²⁴.

Pomimo podjęcia prac budowlanych przez plebana, wizytator nakazał mu jednak rozebrać istniejący kościół, bo „budowla grozi upadkiem od wichrow”²⁵. Pozyskane drewno ze starego kościoła miało być wykorzystane do wypalania wapna lub cegły. Pleban zobligowany został również, do wybudowania w przeciągu roku, niskiej kaplicy na kształt „namiotu”, gdzie miały być odprawiane nabożeństwa²⁶.

W starym, drewnianym kościele abramowickim w 1781 r. znajdowały się cztery ołtarze: wielki pw. Przemienienia Pańskiego, dwa boczne: Najświętszej Maryi Panny i św. Antoniego z Padwy oraz malowany na ścianie św. Wincentego Ferreriusza. Wszystkie były stare, spróchniałe i nie nadające się do naprawy. Obraz NMP cieszył się większym kultem, gdyż postać Maryi i Dzieciątka przystrojono srebrnymi pozłacanymi koronami, a także zawieszono dwa wota. Być może tych dowodów czci było więcej, lecz mogły zostały skradzione podczas nocnego włamania w 1771 r.²⁷ Pleban zakupił więc m.in. jedną koronę srebrną z krzyżykiem, wotum „pułwiartkowe” srebrne czy też cztery sznurki koralu do ołtarza NMP²⁸.

W kościele znajdowała się stara chrzcielnica z zamknięciem, w której woda święcona znajdowała się w cynowej wazie. Również malowana drewniana ambona była stara. Na środku kościoła stało 14 starych ławek. Natomiast na chórze, przy drzwiach wejściowych do kościoła, znajdował się stary, lecz nadal sprawny

²¹ Tamże, k. 336; Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, s. 173.

²² AAL, Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, k. 336.

²³ AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego w diecezji krakowskiej z lat 1781-1782, syg. A nr 105.

²⁴ Tamże, s. 127.

²⁵ Tamże, s. 139.

²⁶ Tamże.

²⁷ Włamanie do kościoła abramowickiego miało miejsce w nocy 4 grudnia 1771 r. Złodziej wybił okno i wyłamał kratę w zakrystii. Ukradł wówczas m.in. 10 ornatów i 4 zasłonki do ołtarza. AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 129.

²⁸ Tamże, s. 128.

pozytyw. Kościół posiadał 8 dobrych okien. Wejście do świątyni zamykane było zamkiem z dużą kłódką²⁹.

Na cmentarzu stała nowa dzwonnica, w której znajdowały się trzy dzwony. Przy ogrodzeniu kościelnym była stara drewniana kostnica. Natomiast ogrodzenie cmentarza miało postać parkanu³⁰.

Budynek plebanii abramowickiej był murowany, przykryty strzechą. Składał się z drewnianej sieni, dwóch pokojów i spiżarni, która była osobno wymurowana i połączona z korytarzem. Pod plebanią były dwie murowane piwnice³¹.

Wikary mieszkał w drewnianym budynku, przykrytym snopkami i składającym się z dwóch izb, znajdujących się naprzeciw siebie³². Szpital parafialny stał przy gościńcu. Był to stary „pochylony” drewniany budynek, przykryty strzechą, składający się z dwóch izby. Mieszkało w nim czterech ubogich³³.

Budynki gospodarcze były nowe, wybudowane przez ówczesnego aktualnego plebana Wincentego Jezierskiego (Jeziorskiego)³⁴. Oficyna folwarczna, położona blisko plebanii, miała konstrukcję tzw. pruskiego muru. Po prawej stronie od wejścia znajdowały się dwa pokoje, które ogrzewał jeden piec oraz dwie garderoby. Miały one podłogi z tarcic oraz dobre okna taflowe. Po lewej stronie była izba z alkierzem dla czeladzi, która jednak nie posiadała podłogi tylko klepisko. Pomieszczenia dla czeladzi miały dobre okna taflowe, w środku stał murowany komin i mała kuchenka. Budynek folwarczny miał również strych i pokryty był gontem³⁵.

Do folwarku plebańskiego należały również inne budynki. Na podwórzu, w tej samej linii co oficyna, stały stajnie z oborami. Frontem ustawione były: stajnia, wozownie i wejście do obory. Owczarnia i wołownia otoczone oborami, wybudował aktualny pleban. Stanowiły one jeden drewniany budynek, kryty dachem³⁶.

We wspomnianych budynkach gospodarczych trzymane były według spisu z 1767 r. m.in. para roboczych koni, para wołów roboczych, dwie krowy, jałówka i pięć świń³⁷. Podczas wizytacji w 1781 r. wizytator nie zanotował jednak, jakie zwierzęta znajdują się w gospodarstwie. Nie wiemy więc, czy hodowane były np. owce. Skoro jednak pleban wybudował dla tych zwierząt specjalny budynek, najprawdopodobniej owce były trzymane w gospodarstwie.

Przy budynku plebanii znajdował się również nowo założony sad owocowy, ogrodzony sztachetami³⁸.

²⁹ Tamże, s. 127-128.

³⁰ Tamże, s. 127.

³¹ Tamże, s. 135.

³² Tamże, 138.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże; Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, s. 173.

³⁵ AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 135.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, s. 135-136.

³⁸ Tamże, s. 127-128, 135.

Za gościńcem, naprzeciwko plebanii stały trzy stodoły. Pierwsza z nich była postawiona frontem do drogi i miała dwa klepiska i trzy siasieki po prawej stronie. Druga stodoła miała jedno klepisko, jeden siasiek i spichlerz. Obydwie stodoły były stare, z naprawianym poszyciem, jednak zarówno ich wrota jak i ściany były w dobrym stanie. Dlatego też poprawiono jedynie poszycie dachu. Trzecia stodoła została wybudowana przez aktualnego plebana i znajdowała się na wprost pola. Miała ona jedno klepisko i dwa siasieki. Czwarta stodoła była stara i „pochylona”³⁹.

Należy również wspomnieć, że w Wilczopolu kosztem plebana wybudowano trzy chałupy i dwie stodoły⁴⁰.

Parafia posiadała trzy łany pola, ciągnące się 25 stajów na wschód od zabudowań plebańskich⁴¹. Na końcu znajdowały się zarośla. Na tym polu sześciu chłopów miało wydzielone dla siebie działki rolne. Za użytkowanie ziemi byli zobligowani do pracy na polu plebańskim. Trzech z nich pracowało ze sprzężajem dwa dni w tygodniu, dwóch „pieszych” czyli bez zaprzęgu, po dwa dni w tygodniu i jeden „pieszy” tylko jeden dzień w tygodniu. Parafia posiadała również grunty w Wilczopolu. Oprócz pól dworskich parafia miała tam również jednego chłopca, który pracował „pieszo” dwa dni w tygodniu. W Wilczopolu znajdowały się również dwie chałupy, należące do plebana. Jednak tylko w jednej z nich mieszkał chłop, który płacił 40 zł, a druga stała pusta. Ponieważ parafia nie posiadała łąk, pleban był zmuszony do kupowania siana dla bydła⁴².

Jak zanotowano podczas objęcia parafii przez ks. Jezierskiego w 1767 r., poprzedni pleban obsiał pola parafialne żytem ozimym (20 korców) i jarym (1 korzec), pszenicą ozimą (2 korce), jęczmieniem (10 korców), grochem (1 korzec), hreczką (6 korców) i owsem (13 korców). Ks. Jezierski dzięki swoim umiejętnościom gospodarskim i „wydobyciu nowin”⁴³, podniósł znacznie wydajność pól. I tak według spisu w 1781 r. zebrał on: żyta ozimego (30 korców), pszenicy (13 korców, 2 ćwierci), jęczmień (19 korców), owies (8 korców), grochu (1 korzec)⁴⁴.

Należy podkreślić również, że ks. W. Jezierski wkrótce po objęciu parafii uporządkował jej sprawy finansowe. Doprowadził do zawarcia w ugody w dniu 13

³⁹ Tamże, s. 135.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Grunt ten abramowicki kościół otrzymał jeszcze w 1398 r. wraz z fundacją parafii przez Sieciecha. Kuraś, *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, s. 23; Chachaj, *Abramowice od XIV do pocz. XVII wieku*, s. 11-12. Teren dawnych gruntów kościelnych był w XIX i XX w. określany jako Abramowice Kościelne, taka też pozostała do dziś nazwa obrębu geodezyjnego w granicach administracyjnych Lublina.

⁴² AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 136-137.

⁴³ Zapewne chodzi tu o karczowanie zarośli lub lasu na wschodnich krańcach gruntów plebańskich gdyż nie wspomniano o wprowadzeniu przez plebana w gospodarstwie nowoczesnych sprzętów rolniczych czy też sposobów uprawy.

⁴⁴ AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 136.

marca 1769 r. z właścicielami Abramowic Stanisławem i Ewą z Gałęzowskich Kossowskimi, dzięki czemu parafia odzyskała należne jej prawa i dochody⁴⁵.

Dochody plebana pochodziły, oprócz wpływów ze sprzedaży płodów rolnych, także z pańszczyzny, dziesięciny chłopskiej i dworskiej oraz propinacji alkoholu. Roczne dochody gospodarstwa plebańskiego według lustracji z 1776 r. wynosiły 2495 zł 25 gr.⁴⁶

Wydatki plebana miały różnorodny charakter. Były to: podatki (podymne, subsydium charitativum), wynagrodzenie wikaremu, wynagrodzenie i utrzymanie księży przybywających dwa razy w roku na odpusty, spowiedź wielkanocną i ważniejsze święta, zapłata organiście i pracze bielizny kościelnej, zakup wina i świec do kościoła, zapłata długów, zakup siana dla zwierząt gospodarskich, spłata długu podstaroście i zakup dla niego wieprza. Nadto pleban zapłacił m.in. za remonty sprzętów gospodarskich oraz zakup drewna. Łącznie wydatki wyniosły 1655 zł.⁴⁷

Proboszczem parafii abramowickiej był Wincenty Jezierski (Jeziorski)⁴⁸, scholastyk katedralny kamieniecki, sędzia surogat lubelski i proboszcz kocki. Urodził się on w 1735 r., a ochrzczono go 19 kwietnia 1735 r. w kościele farnym w Tuchowie. W dniu 19 września 1751 r. przyjął święcenia kapłańskie. Z prezenty Kossowskich, dziedziców Abramowic i starostów sieradzkich, został instytuowany na probostwo abramowickie w dniu 30 września 1767 r. w Warszawie przez biskupa krakowskiego Kajetana Ignacego Sołtyka⁴⁹.

⁴⁵ Postanowienia ugody między właścicielami Abramowic Stanisławem i Ewą z Gałęzowskich Kossowskimi, a ks. Wincentym Jezierskim: „1. Łany trzy złączone, nadane podczas erekcji kościołowi abramowickiemu, mają być na nowo wymierzone; 2. Zamiast karczmy y jej pożytków złotych 200 corocznie wypłacać JWW Kossowscy postanawiaią; 3. Zamiast wolnego łowienia Ryb w stawie y Sadzawce JMLII Xdzu Plebanowi Jezioro na wygonie wpodle Pola Plebańskiego wolne do łowienia Ryb, na potrzebe Jmci Xdza Plebana zostawia; 4. Wolne mliwo bez miarki na potrzebę własną JWW Dziedzice pozwalaią; 5. Dziesięcinę wytyczną snopową z miasteczka Głuska, z wsiow Abramowic, Dominowa wioski, części wsiow Wilczopola y Smilowa od mieszczan y chłopow dla Jmci Xdza Plebana ubespieczaią ciż Dziedzice; 6. Względem zaś Dziesięcin dworskich wszelkich teraz będących y na potym przybyłych zł Pol 600 płacenie corocznie Kościołowi Abramowickiego ciż Dziedzice”. AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 134-135. Ugoda ta nie zakończyła jednak sporu ostatecznie. Jeszcze w połowie XIX stulecia trwały dalsze spory między abramowickimi proboszczami (m.in. ks. Mikołajem Kotarskim, zmarłym 19 października 1865 r.), dokumentacja tych sporów zachowana jest w Archiwum Państwowym w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Administracyjny, sygn. 1 i 3.

⁴⁶ AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 136-137.

⁴⁷ Tamże, s. 137-138.

⁴⁸ Tamże, s. 138; Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, s. 173.

⁴⁹ AAL, Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego, s. 138.

Wikariuszem w parafii był ks. Antoni Kwietniewicz, urodzony w 1744 r. Został on ochrzczony 29 stycznia 1744 r. w kościele farnym w Koprzywnicy. Święcenia kapłańskie przyjął 22 lipca 1770 r.⁵⁰

Organistą w kościele abramowickim był Klemens Wilczyński, który podczas wizytacji w 1781 r. miał około 24 lat. Został przyjęty do służby kościelnej 18 maja 1778 r.⁵¹

Parafia Abramowice obejmowała obok wsi Abramowice, także miasteczko Głusk oraz wsie: Dziesiąte, Dominow (Dominów), Wilczopole, Smilow (Śmiłów) i Skrzynnice (Skrzynice). Na terenie parafii oprócz katolików mieszkali również Żydzi. Stanowili oni zwartą społeczność w miasteczku Głusk oraz prowadzili karczmy na terenie parafii⁵².

Podczas wizytacji stwierdzono, że 1780 r. w parafii abramowickiej ochrzczono 82 dzieci, zmarło 73 osób i udzielono 18 ślubów. Do spowiedzi wielkanocnej zobligowanych było 1997 osób⁵³. Ze względu na liczbę mieszkańców oraz duże terytorium parafii, wizytator zarządził aby w kościele abramowickim odprawiane były dwie msze św. w niedziele i święta. Ponieważ pleban nie mieszkał w Abramowicach, został zobligowany do starań, aby w parafii przebywali na stałe dwaj kapłani. Gdyby nie udało się tego wykonać, w zastępstwie plebana abramowickiego miał dojeżdżać z Lublina jakiś duchowny⁵⁴.

Kościół murowany z końca XVIII wieku

Zachowany do dziś kościół murowany wybudowano w latach 1786-1790 z inicjatywy ks. Wincentego Jezierskiego⁵⁵. Konsekwował kościół w 1796 roku bp chełmski i lubelski Wojciech Skarszewski⁵⁶. Kościół rozbudowano w 1906 r. według projektu znanego warszawskiego architekta Stefana Szyllera⁵⁷.

Kształt kościoła przed rozbudową został zadokumentowany na fotografiach, wykonanych przez Kazimierza Broniewskiego przed 1899 rokiem⁵⁸ oraz na rysunkach inwentaryzacyjno-projektowych Stefana Szyllera przechowywanych

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, s. 139.

⁵² Tamże, s. 127.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże, s. 139.

⁵⁵ Proces przygotowania do budowy nowego kościoła trwał od 1780 r. Jak zaznaczono wyżej, wtedy właśnie, wg opisu wizytacyjnego z 1781 roku, ks. Jezierski wznosił piec do wypalania cegły na budowę nowego kościoła, Tamże, s. 127.

⁵⁶ *Monografia ilustrowana kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskiem*, z. 1, s. 7-8.

⁵⁷ Omilanowska, *Architekt Stefan Szyller*, s. 349-350.

⁵⁸ Publikowanych w *Monografii ilustrowanej kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskiem*, z. 1, s. 7-8. Obecnie fotografie znajdują się w zbiorach Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Zachowały się dwie fotografie kościoła z tego okresu. Fotografia o sygnaturze B0000000186 przedstawia widok na fasadę kościoła wraz z neogotycką dzwonnica z k. XIX wieku oraz kostnicą, zdjęcie wykonano od strony północno-wschodniej. Druga fotografia (sygn. B0000000187) przedstawia wnętrze kościoła, w tym prezbiterium przed jego całkowitą przebudową.

w abramowickim archiwum parafialnym⁵⁹. Z końca XVIII stulecia pochodzi zachowany zrąb murów nawy kościoła, fasada oraz zrąb murów transeptu, zaadaptowanego z wcześniejszych zakrystii i kaplicy. Pierwotnie kościół abramowicki posiadał układ przestrzenny złożony z trójprzęsłowej, szerokiej nawy na rzucie zbliżonym do kwadratu oraz przylegającego do niej od strony zachodniej, również kwadratowego w rzucie, prezbiterium, zamkniętego prostą ścianą. Do prezbiterium przylegała z jednej strony zakrystia, a z drugiej otwarta na jego wnętrze kaplica, oba te pomieszczenia były sklepione, a nad nimi znajdowały się ponadto łóże kolatorskie⁶⁰. Całość planu budowli była, jak wynika z zachowanych rysunków inwentaryzacyjnych S. Szyllera, bardzo racjonalnie i harmonijnie zaprojektowana. Kwadratowa w planie nawa o rozmiarach wnętrza ok. 24×24 łokcie, miała powierzchnię czterokrotnie większą niż prezbiterium wzniesione na rzucie kwadratu o boku ok. 12 łokci. Przylegające od prezbiterium pomieszczenia: zakrystia i kaplica, miały rozmiary wnętrza ok. 12×8 łokci.

Architektura kościoła z tego okresu, zachowana na fasadzie oraz częściowo na elewacjach zewnętrznych korpusu nawy, charakteryzowała się użyciem form nierzadko stosowanych w tym czasie, osadzonych w tradycji architektury późnobarokowej, właściwie bez żadnych jeszcze nawiązań do zdobywających wówczas coraz większą popularność antykizujących form architektury neoklasycystycznej. Świadczy o tym zarówno podkreślenie bardziej rozwiniętym detalem fasady kościoła, przy jednoczesnym skromniejszym opracowaniu elewacji bocznych, jak również sposób redukcji detalu na artykulacji porządkowej tych elewacji. Fasada kościoła, skomponowana jako monumentalna, trójosiowa, jednokondygnacyjna elewacja, wsparta na wyrazistym, boniowanym cokole, a zwieńczona wysokim szczytem flankowanym spływami, ma ryzalitowaną część środkową, podkreśloną zarówno wysunięciem przed płaszczyznę całości elewacji, jak i zdwojeniem pilastrów ją opinających. Ta zdynamizowana dzięki uzyskanym efektom światłocieniowym kompozycja była jeszcze dodatkowo podkreślona zróżnicowaniem kolorystycznym, z ciemniejszymi polami i jaśniejszym, a przez to uwydatnionym, porządkiem architektonicznym: pilastrami ryzalitu, cokołami, gzymsami oraz szerokimi opaskami wokół okien⁶¹.

Elewacje boczne, pierwotnie ukształtowane w podobnym zestawie detalu, jak fasada, z gierowanymi (wyłamanymi) ponad lizenami odcinkami gzymsów, prezentowały prostszą architekturę, choć konsekwentnie dopasowaną do form fasady

⁵⁹ Rysunki te, datowane na 1906 r., znajdują się w dwóch oprawkach, naklejone na tekturę. Zachowały się: rzut fundamentów kościoła, z wyraźnym rozróżnieniem kolorystycznym partii starych i projektowanych przez S. Szyllera, rzut kościoła na poziomie okien – podobnie jak poprzedni, z rozróżnieniem kolorystycznym partii starych od projektowanych, przekrój podłużny przez kościół wraz z projektowaną rozbudową, dwa przekroje poprzeczne: przez nawę oraz przez prezbiterium wraz z projektorowymi zakrystiami, widok elewacji bocznej – północnej oraz widok fasady kościoła.

⁶⁰ *Monografia ilustrowana kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskiem*, z. 1, s. 7.

⁶¹ Czarno-biała fotografia Broniewskiego sprzed 1899 r. ukazuje fasadę w dwóch, dość kontrastowo zestawionych odcieniach szarości, ewentualną odpowiedź jaka to była pierwotnie kolorystyka, dać mogą dzisiaj wyłącznie badania warstw tynków kościoła.

z którą łączyły się za pomocą zaokrąglonych narożników – kolejnego charakterystycznego dla architektury późnobarokowej motywu. Jak wynika z rysunku projektowego S. Szyllera, początkowo planował on zachować w pełni architekturę bocznych elewacji korpusu nawy, jednak z bliżej nam nieznanych powodów zmienił tę koncepcję. Pozostawił płaskie pseudopilastry, dzielące wertykalnie elewację, ale przekształcił profil gzymsu koronującego, a gierowanie całości gzymsu ograniczono do dolnej partii belkowania, pod płytą gzymsu. Pierwotne okna bocznych elewacji miały inną formę niż obecne, były to otwory o kształcie stojących prostokątów, zamkniętych od góry łukiem odcinkowym, obramionych linearną opaską z uszakami, zbliżoną do zachowanego obramienia środkowego okna fasady.

Wnętrze kościoła, jak wynika z fotografii Broniewskiego sprzed 1899 roku, było przed rozbudową stosunkowo skromne. Artykułowane płaskimi pilastrami tokańskimi, wspierającymi dość wydatne belkowanie, przekryte było pozornym sklepieniem drewnianym.

Taka forma kościoła, choć jak zaznaczono wyżej, przemyślana pod względem kompozycji architektonicznej, nie znajdowała uznania na początku XX w. Autorzy *Monografii ilustrowanej czyli opisu kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskim* określili architekturę budowli w sposób dość niepocholebny, co nie dziwi w kontekście epoki, która nie doceniała zbytnio architektury późnobarokowej, charakteryzującej się odejściem o antykizujących, klasycyzujących wzorców:

Architektonicznie gmach kościelny dziwnie się przedstawia, snąc nie został wykończony według pierwotnie zakreślonego planu. Jeden tylko front nosi na sobie cechy odrodzenia resztę zaś świątyni można nazwać bezstylową. Przedśionka kościoła nie posiada, ma jedyne wazki drzwi. Wnętrze względnie dosyć ubogie: – presbiterium z powodu bocznych kaplic, w jednej z których mieści się zakrystya, dosyć zaciemnione – sklepienie tylko w kaplicach i łóżach nad niemi⁶².

Podczas rozbudowy wg projektu S. Szyllera rozebrano stare prezbiterium⁶³, na miejscu którego, wykorzystując mury kaplicy i zakrystii, zrealizowano pozorny transept a od strony zachodniej zbudowano nowe, większe prezbiterium, zamknięte półokrągłą w planie absydą. Rozbudowano przyścienne filary wewnątrz nawy, wsuwając je zdecydowanie mocniej do wnętrza kościoła, co spowodowało powstanie kaplicowych wnęk po obu stronach nawy. W nawę wstawiono murywany chór (na miejscu drewnianego, wspartego na kolumnach, zadokumentowanego na rysunkach S. Szyllera), którego przyziemie wykorzystano na kruchtę do kościoła. Bryła kościoła uzyskała zwieńczenie w postaci ozdobnej, ośmiobocznej

⁶² *Monografia ilustrowana czyli opis kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskim*, s. 7-8.

⁶³ Możliwe, że materialną pozostałością jego wystroju są trzy tablice epitafijne, umieszczone wtórnie w murze cmentarza kościelnego, obok plebanii. Są to epitafia: Franciszka Grabowskiego, senatora wojewody Królestwa Polskiego (†1836), jego syna, Kazimierza Grabowskiego (†1838) oraz Jana Nepomucena Stroynowskiego (†1838). Ponieważ byli to przedstawiciele rodzin kołatorów abramowickiego kościoła, zasadne jest przypuszczenie, że tablice te pierwotnie były w godniejszym miejscu, wewnątrz kościoła.

w rzucie wieżyczki na sygnaturkę, umieszczonej na kalenicy nawy, między kaplicami transeptowymi. Wnętrza kościoła przekryto sklepieniami kolebkowymi. Przebudowano także otwory okienne bocznych elewacji, upodabniając je od okien dobudowanej przez Szyllera absydy prezbiterium: wydłużając je, przekształcając ich zamknięcia na półkoliste i dodano opaski nawiązujące do obramień bocznych nisz w fasadzie głównej kościoła⁶⁴. Korekty wnoszone na zachowanych projektach S. Szyllera, jak i niezgodności rysunków projektowych z zachowanymi elementami kościoła, wskazują na to, że koncepcja rozbudowy, jakkolwiek w zasadniczym kształcie została zrealizowana, to jednak podlegała pewnym zmianom w trakcie realizacji. W rezultacie przyniosła znaczniejsze przekształcenia pierwotnej formy kościoła, niż planowano to początkowo.

Partie kościoła dobudowane przez S. Szyllera nawiązują do form włoskiej architektury renesansowej, co jest widoczne zarówno w sposobie kształtowania porządków architektonicznych, obramień okiennych, jak i trójkątnych tympanonów wieńczących boczne elewacje kaplic transeptowych kościoła. Mimo znacznego zakresu działań budowlanych Szyllera, który w swoisty sposób „poprawił” (w rozumieniu czasów, w których działał) architekturę abramowickiego kościoła na bardziej „klasyczną”, należy uznać, że jego interwencje, na tle wielu podobnych rozbudów w tym okresie, miały charakter działań prowadzonych z szacunkiem dla zastanej, historycznej architektury.⁶⁵

Całe wnętrze kościoła ozdobił w 1926 r. polichromiami lubelski malarz Czesław Mikłasiński. Malowidło to, pozostające w duchu form secesyjnych jest złożone głównie z motywów dekoracyjnych, inspirowanych światem roślin. Kulminacją wnętrza kościoła jest namalowane w absydzie prezbiterium, ponad ołtarzem głównym, przedstawienie Boga Ojca, stwarzającego świat. Ponadto na ścianach bocznych prezbiterium oraz kaplic transeptu znalazło się sześć przedstawień, figuralnych, ilustrujących sceny z Nowego Testamentu. Ponad chórem muzycznym pozostały fragmenty wcześniejszej dekoracji malarskiej z końca XVIII w. z przedstawieniem św. Cecylii.

Otoczenie kościoła

Przy kościele zachowały się neogotycka dzwonnica i kostnica, pochodzące z końca XIX wieku oraz plebania z lat 1727-1728, rozbudowana w końcu XVIII stulecia, z monumentalnym sześciokolumnowym portykiem.

Plebania, najstarszy zachowany zabytek zespołu kościelnego, ma historię bardziej złożoną, niż dotychczas przedstawiano to w opracowaniach fachowych.

⁶⁴ Zachowany rysunek projektowy elewacji bocznej autorstwa S. Szyllera ukazuje, że początkowo architekt zamierzał zachować pierwotne rozmiary i obramienia okien bocznych elewacji nawy, jednak, jak wynika z rysunku przekroju podłużnego kościoła, zmieniono tę koncepcję i na tymże rysunku naniesiono nowy kształt okien, wyższych i zamkniętych u góry półkoliście.

⁶⁵ H. Mącik, *Rzymskokatolickie budownictwo sakralne w diecezji lubelskiej w okresie rządów biskupa Franciszka Jaczewskiego*, w: *Biskup Franciszek Jaczewski (1832-1914). Studia biograficzne z okazji 100. rocznicy śmierci*, red. J. Marczewski, Lublin 2014, s. 105.

Zarówno w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*⁶⁶, jak i w późniejszych opracowaniach, podawano jako datę powstania plebanii rok 1728, nie wchodząc w szczegółowe rozważania na temat jej historii⁶⁷. Jakkolwiek jest faktem, że osiemnastowieczne źródła określają w podobny sposób datę budowy murowanej plebanii, to jednak jak wynika z brzmienia opisów wizytacji z lat 1748 i 1781, szeroko wyżej przytaczanych, plebania, wzniesiona staraniem ks. Krynickiego w 1727 r. (zapewne ukończona w 1728 r., jak wskazuje na to data nad wejściem) była znacznie mniejsza, niż zachowana obecnie, składała się wówczas bowiem z dwóch pokojów i drewnianej sieni, podczas gdy zachowany obecnie obiekt jest znacznie większy, dwutraktowy, o symetrycznym okładzie z kwadratową sienią i dużym salonem na osi. Co za tym idzie, należy uznać, że obecną skalę i zmonumentalizowaną – mimo niewielkich rozmiarów całego obiektu – formę, podkreśloną zwłaszcza poprzez użycie kolumnowego portyku, plebania abramowicka uzyskała po roku 1781. Zasadne jest przypuszczenie, że stało się to w czasie zbliżonym do realizacji nowego murowanego kościoła, bowiem na tzw. Mapie Heldensfelda z pocz. XIX wieku budynek plebanii ma już rozmiary zbliżone do obecnych. Prawdopodobnie starszą częścią plebanii, pochodzącą z lat 1727-1728 jest jej część północna, od strony kościoła, o czym świadczy zarówno położenie przy murze, z wyjściem bezpośrednio na cmentarz kościelny, jak i data 1728 ponad tym wejściem. Budynek był remontowany kilkakrotnie, m.in. przed rokiem 1861 przez ks. Mikołaja Kotarskiego⁶⁸. Plebania poddana została szeroko zakrojonemu remontowi w latach 2008-2009⁶⁹, niestety nie przebadano przy tej okazji chronologii murów obiektu, założono bowiem, za starszą literaturą, jego jednoczesność.

Abramowicka plebania jest obiektem parterowym, na planie prostokąta z wgłębny portykiem od strony frontowej – wschodniej, przekrytym dachem mansardowym. Najbardziej charakterystycznym elementem architektury zewnętrznej obiektu jest monumentalny sześciokolumnowy portyk, którego środkowe kolumny są zestawione obok siebie parami. Abramowicka plebania jest jednym z ciekawszych przykładów tego typu zabytków z końca XVIII stulecia w Lubelskiem.

Neogotycka dzwonnica parawanowa, stanowiąca jednocześnie bramę na cmentarz przykościelny, powstała wraz z niewielką kostnicą w narożniku cmentarza kościelnego w 1890 r.⁷⁰ Oba obiekty wbudowano w ciąg wcześniejszego ogrodzenia cmentarza kościelnego, pochodzącego, przynajmniej częściowo, z pierwszej połowy XIX wieku. Do szczegółowych uwag na temat obu tych budynków, jakie

⁶⁶ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. VIII, s. 3, na podstawie tablicy z datą 1728 nad wejściem do plebanii.

⁶⁷ Por. m.in. ostatnio D. Kopcowski, *Remont plebanii przy ul. Głuskiej w Lublinie*, w: *Lublin. Historia dzielnic w 700. rocznicę lokacji miasta*, red. D. Szulc, J. Chachaj, H. Mącik, Lublin 2016, s. 34-36 oraz w poświęconym Abramowicom haśle w katalogu *Zabytki sztuki w Polsce. Małopolska*, s. 814.

⁶⁸ Dozór kościelny, dokonujący 3 maja 1861 r. oględzin zabudowań plebańskich, zawarł taką informację w protokole rewizji, Archiwum Państwowym w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Administracyjny, sygn. 2, s. 3-4.

⁶⁹ Kopcowski, *Remont plebanii przy ul. Głuskiej w Lublinie*, s. 35.

⁷⁰ Zywicki, *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*, s. 168.

poczynił swego czasu J. Żywicki⁷¹, dodać można, że w architekturze dzwonnicy (która, jak wskazuje fotografia K. Broniewskiego sprzed 1899 r., nie uległa zmianom od czasu budowy) widoczna jest chęć nawiązania do osiemnastowiecznej architektury kościoła, mimo dążenia do nadania budowli charakteru „gotyckiego”. Świadczy o tym m.in. użycie na czołach skarp wspierających ściany dzwonnicy płycin o wykrojach zbliżonych do płycin w fasadzie kościoła (z charakterystycznymi wklęsłymi narożnikami).

słowa kluczowe: Abramowice; kościół; parafia; Stefan Szyller; Lubelszczyzna

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (AAL)
Status ecclesiarum parochialium decanatus Parczoviensis et Chodeliensis ex anno 1748, sygn. Rep. 60, A nr 103.
Akta wizyty generalnej dekanatów: chodelskiego, urzędowskiego i kazimierskiego w diecezji krakowskiej z lat 1781-1782, sygn. A nr 105.
Archiwum Państwowe w Lublinie (APL)
Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Administracyjny, sygn. 1 i 3.
Archiwum Państwowym w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Administracyjny, sygn. 2, s. 3-4.
Kriegsarchiv w Wiedniu
mapa Heldensfelda (Karte von Westgalizien), sect. 195
on-line: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/> (dostęp: 12.05.2017).
Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
Fotografie: sygn. B0000000186
sygn. B0000000187

Opracowania

- Atlas historyczny (ach)diecezji lubelskiej 1805-2010, red. H. Gapski, Lublin 2011.
Blaschke Kinga, Kurzej Michał, Abramowice, w: Zabytki sztuki w Polsce. Małopolska, red. W. Bałus, D. Popp, (seria: Dehio – Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen), Warszawa 2016, s. 813-814.
Bondyra Wiesław, Abramowice od I. poł. XVII do końca XVIII w., w: Lublin. Historia dzielnic w 700. rocznicę lokacji miasta, red. D. Szulc, J. Chachaj, H. Mącik, Lublin 2016, s. 20-21.
Chachaj Jacek, Abramowice od XIV do pocz. XVII wieku, w: Lublin. Historia dzielnic w 700. rocznicę lokacji miasta, red. D. Szulc, J. Chachaj, H. Mącik, Lublin 2016, s. 12).
Chachaj Jacek, Bliżej schizmatyków niż Krakowa... Archidiakoniat lubelski w XV i XVI wieku, Lublin 2012.

⁷¹ Tamże.

- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. VIII, Woj. Lubelskie, z. 10, Powiat lubelski, opr. R. Brykowski i inni, Warszawa 1967, s. 1-3.
- Kopciowski Dariusz, Remont plebanii przy ul. Głuskiej w Lublinie, w: Lublin. Historia dzielnic w 700. rocznicę lokacji miasta, red. D. Szulc, J. Chachaj, H. Mącik, Lublin 2016, s. 34-36.
- Kuraś Stanisław, Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego, Dzieje Lubelszczyzny, t. III, Warszawa 1983, s. 23.
- Mącik Hubert, Rzymskokatolickie budownictwo sakralne w diecezji lubelskiej w okresie rządów biskupa Franciszka Jaczewskiego, w: Biskup Franciszek Jaczewski (1832-1914). Studia biograficzne z okazji 100. rocznicy śmierci, red. J. Marczewski, Lublin 2014, s. 105.
- Monografia ilustrowana kościołów rzymsko-katolickich w Królestwie Polskiem, z. 1, red. K. Broniewski, A. Brykczyński i in., Warszawa 1899, s. 7-8.
- Omilanowska Małgorzata, Architekt Stefan Szyller 1857-1933, Warszawa 2008.
- Orientacja (Conversi ad Dominum), w: Leksykon liturgii, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1132.
- Szczepaniak Jan, Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.), Kraków 2008.
- Żywicki Jerzy, Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie, Lublin 1998.

THE PARISH AND CHURCHES IN ABRAMOWICE IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES

Summary

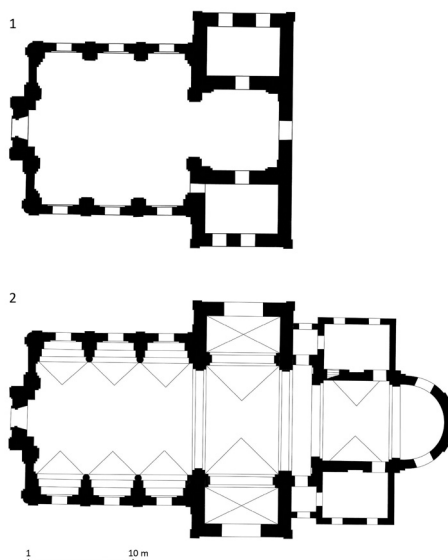
The parish in Abramowice was mentioned for the first time in 1398, when the heir of the village, Sieciech, gave about 50 ha of unsettled land to the newly built church dedicated to The Holy Trinity, the Blessed Virgin Mary and St. James. In the Middle Ages, the parish also included neighbouring villages: Dominów, Skrzynice, Śmiłów (present Ćmiłów) and Wilczopole. In addition, the town of Głusk, after its foundation in 1687, became a part of the parish of Abramowice. In the 19th century, the following villages, from the Lublin parish, were incorporated into the Abramowice parish: Dziesiąta, Żabia Wola as well as settlements created about half of the 19th century: Kalinówka, Kliny and Kaleń. In the 20th century new parishes were established in some of these places. At present the Abramowice parish, apart from the districts of Lublin-Abramowice and Głusk, includes: Dominów and Wólka Abramowicka, located in the district of Głusk.

Analysing the canonical visitations of the 18th century, it was possible to determine that the parish church in Abramowice dedicated to St. James the Greater Apostle had been built in 1674. The church which have survived until today was built between 1786 and 1790 on the initiative of Rev. Wincenty Jezierski. The church was expanded in 1906 in accordance with the design of the famous Warsaw architect Stefan Szyller.

Among other buildings which have survived are the neo-gothic bell tower and morgue, dating back to the end of the 19th century, and the presbytery of the years 1727-1728, expanded at the end of the 18th century, with a monumental six-column portico.

Keywords: Abramowice; a church; a parish; Stefan Szyller; the Lublin district

Translated by Aneta Kiper

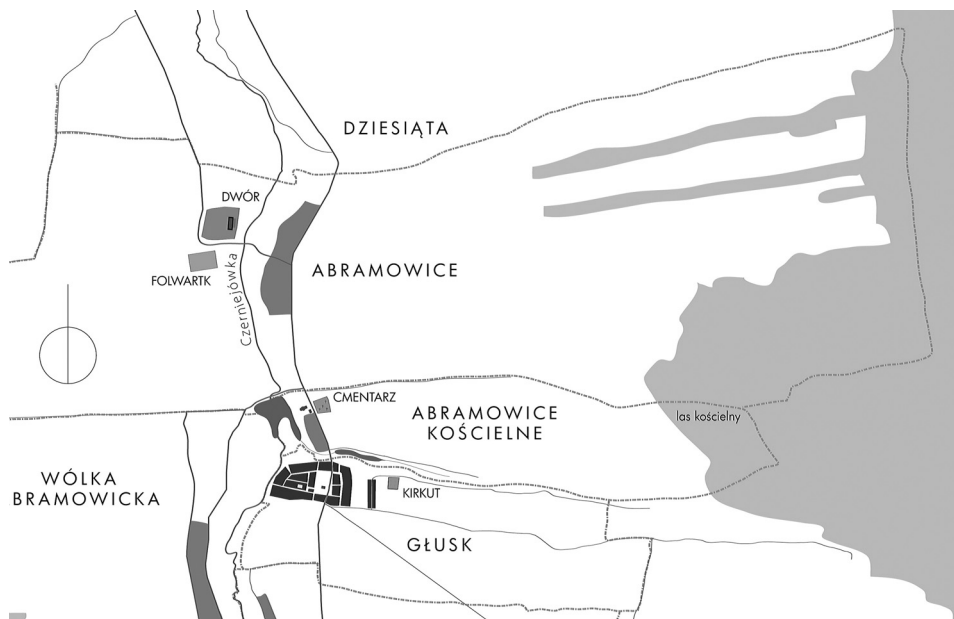

Fot. 1. Fazy rozbudowy kościoła w Abramowicach. Opracował H. Maćik na podstawie rysunków S. Szyllera zachowanych w Archiwum parafialnym w Abramowicach.

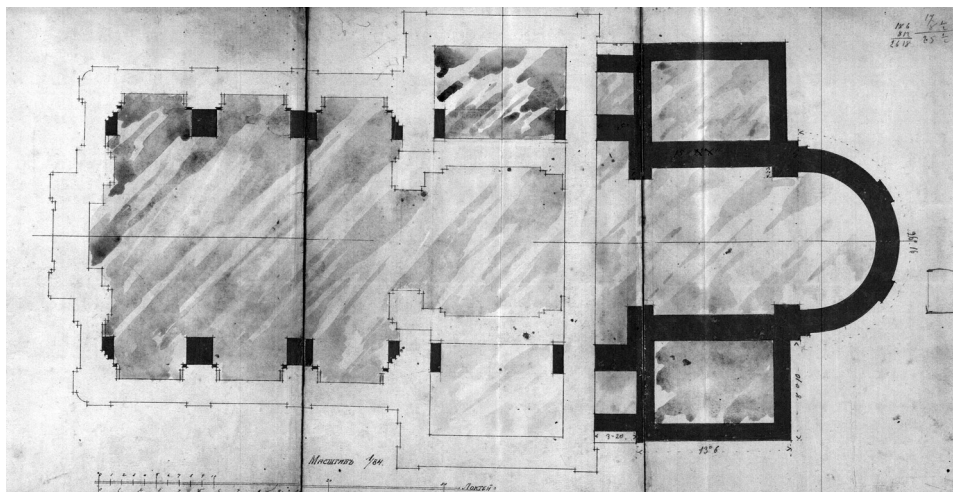
Legenda: 1 – Faza z lat 1786-1790.
2 – Kościół po rozbudowie wg projektu S. Szyllera w 1906 r.

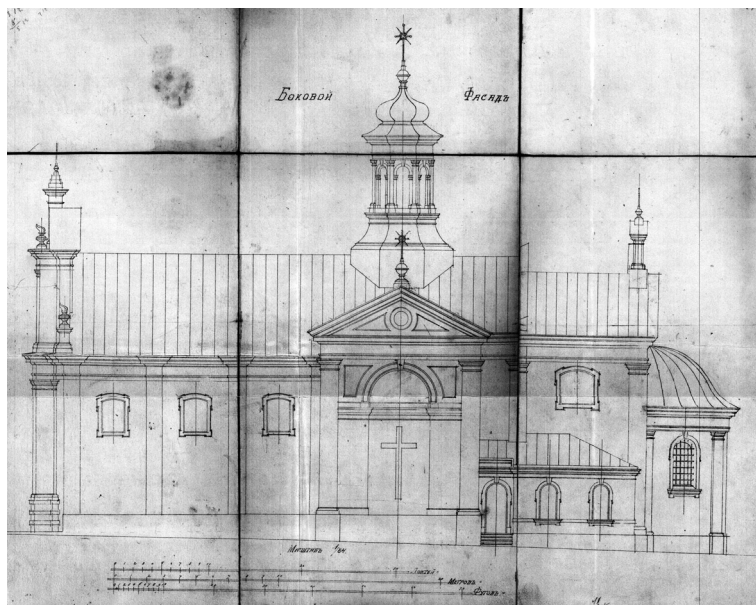
Fot. 2. Abramowice Kościelne na tzw. mapie Heldensfelda z lat 1801-1804.

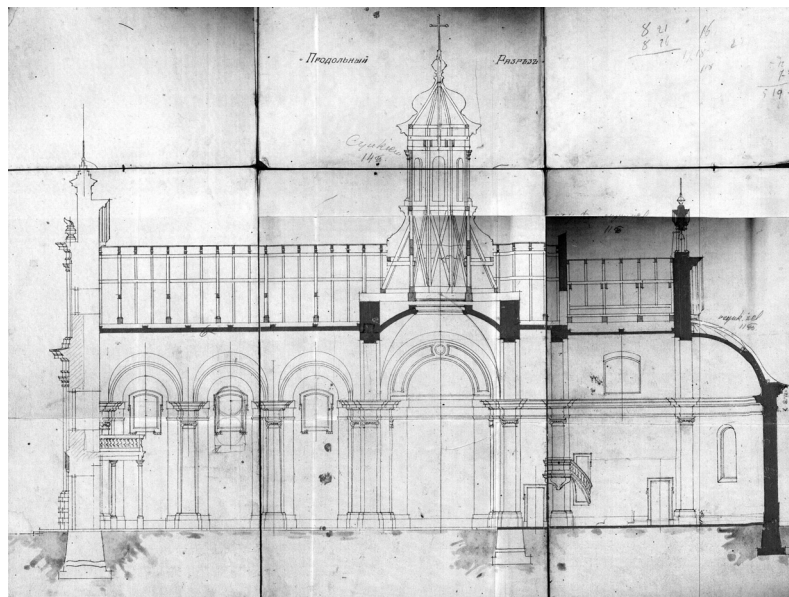
Fot. 3. Abramowice Kościelne i okolice – stan zagospodarowania ok. 1800 r.
Opracował H. Mącik.

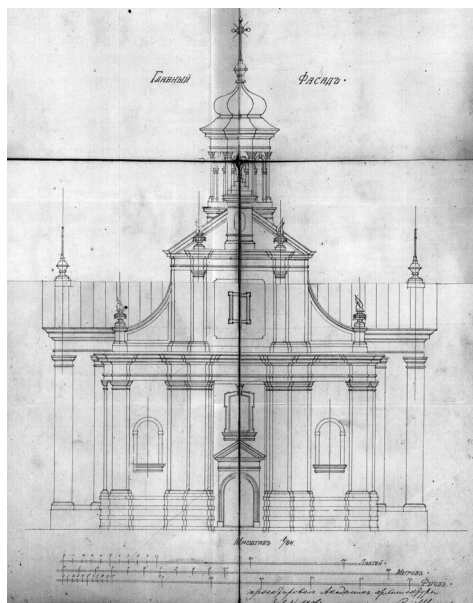
Fot. 4. Projekt rozbudowy kościoła w Abramowicach opracowany przez S. Szyllera, 1906.
Rzut fundamentów. Archiwum parafialne w Abramowicach.

Fot. 5. Projekt rozbudowy kościoła w Abramowicz opracowany przez S. Szyllera, 1906. Widok elewacji bocznej. Widoczne, niezachowane ostatecznie, pierwotne okna i belkowanie bocznych elewacji. Archiwum parafialne w Abramowiczach.

Fot. 6. Projekt rozbudowy kościoła w Abramowicz opracowany przez S. Szyllera, 1906. Przekrój podłużny. Widoczne korekty projektu, m.in. zmiana kształtu okna nawy. Archiwum parafialne w Abramowiczach.

Fot. 7. Projekt rozbudowy kościoła w Abramowicach opracowany przez S. Szyllera, 1906. Fasada. Archiwum parafialne w Abramowicach.

Fot. 8. Kościół w Abramowicach, przed 1899 r. Fot. K. Broniewski. Zbiory Instytutu Sztuki PAN w Warszawie.

Fot. 8. Kościół w Abramowicach, wewnątrz, przed 1899 r. Fot. K. Broniewski.
Zbiory Instytutu Sztuki PAN w Warszawie.

Fot. 9. Malowidło w absydzie kościoła w Abramowicach. Mal. Cz. Mikłasiński, 1926.
Fot. H. Maćik.

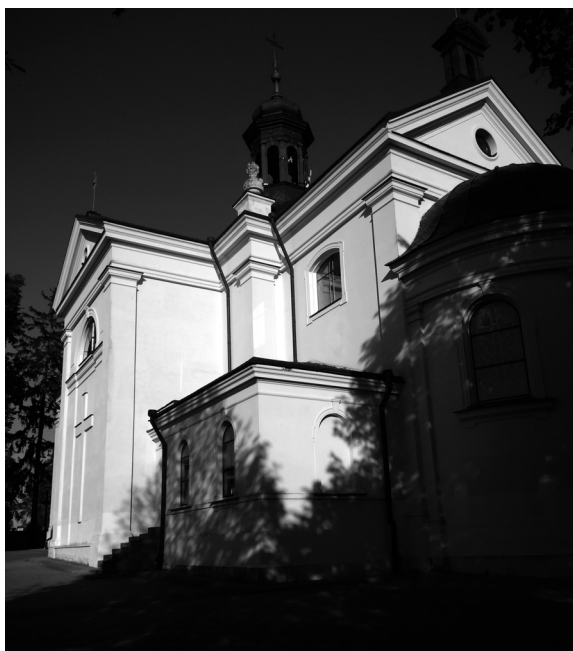
Fot. 11. Wnętrze kościoła w Abramowicach.
Fot. H. Mącik.

Fot. 12. Dzwonnica w Abramowicach.
Fot. H. Mącik.

Fot. 13. Fasada kościoła w Abramowicach z lat 1786-1790.
Fot. H. Mącik.

Fot. 14. Widok rozbudowanej w 1906 r. części kościoła
w Abramowicach. Fot. H. Mącik.